
Eesti sõjameeste motivatsioon aastatel 1918–1920

Toivo Kikkas

Annotatsioon. Artiklis antakse lühiülevaade eesti sõjameeste motiividest aastatel 1918–1920 nii rahvaväes kui ka Punaarmee rahvuslikes eesti üksustes. Rahvaväelasi motiveeris sõdimine kodupinna eest ja lubadused sõja järel maa saamiseks. Punaarmee ridades teeninud eestlased maa nimel ei võidelnud. Kodumaa kaitsmine motiveeris rahvaväega liituma ja võitlema, kuna tunti viha punase terrori vastu ja sooviti enamlastele kätte maksta. Mõlemal poolel motiveeris ideoloogiat: rahvaväes rahvuslus ja patriotism ning Punaarmees enamlus. Suhtlusvõrgustikud motiveerisid kaaslaste eeskujul osasid sõjamehi armeelega liituma, rindel võitlema või armeest deserteerima. Rahvaväelaste motivatsiooni langetasid sõjatüdimus ja majanduslik viletsus. Üldistavalt saab väita, et eesti sõjamehi motiveeris võitlus selgetel eesmärkidel.

Võtmesõnad: sõjaline motivatsioon, Vabadussõda, desertöörid, eestlased Punaarmees, sõjaajalugu

Annotation. This article is about the Estonian War of Independence, which enabled the creation of the Republic of Estonia. It provides a brief overview of the motivations of Estonian soldiers in the 1918–1920 period, both in the Estonian National Army and in national units of the Red Army. Soldiers of the National Army were motivated to fight for their homeland and by promises of land after the war. Estonians who served in the ranks of the Red Army did not fight for these reasons. Soldiers defending their homeland were also motivated to join the National Army by hatred of the red terror and by the desire to retaliate against the Bolsheviks. Both sides were motivated

by ideology: nationalism and patriotism in the National Army and bolshevism in the Red Army. Through the inspiration of their companions, social networks motivated some to join the National Army, and others to desert. Motivation in the National Army was reduced by war fatigue and economic misery. In general, one can argue that Estonian soldiers were motivated to fight by having clear objectives.

Keywords: military motivation, Estonian War of Independence, deserters, Estonians in the Red Army, military history

Sissejuhatus

Eesti saatuses said määravaks 1918. aasta sündmused. Värskes Vabadussõja üldkäsitluses on hinnatud, et eesti sõdur oli motiveeritud, kuna võitles oma maa eest ja tundis sõja jooksul järjest enam tagala toetust (Vahtre kd I 2020: 474). Selle seisukohaga saab nõustuda, kuid probleem seisneb selles, miks ja kuidas suudeti saavutada seninägematu ning võimalik, et kordumatu ühtsus ja mobiliseerida ühiskonda iseseisvuse kaitseks. Poolehoid omariikluse mõttele, vastu-meelsus enamlikule ideoloogiale ja usk iseenele jõusse ei olnud ju 1918. aasta novembris-detsembris võrreldavad hilisema Vabadussõja vaimsusega.

Motivatsioon on liikumapanevate põhjuste ehk motiivide kogum, mis ajendab inimesi mingil kindlal viisil toimima. Motivatsiooni näitavad hoiakud ja mõjutavad olud, mis panevad sõjamehi täitma enda kohustusi sõja ning rahu ajal või kohustuste täitmisest hoiduma. Sõjameeste all on silmas peetud kõiki armees teeninud mehi kolmes grupis: ohvitserkond, vabatahtlikud ja mobiliseeritud. Motiivide analüüsiks on kasutatud laialdast allikalist baasi, mis katab hinnanguliselt ära umbes 15 000 sõjameest kokku ligi 85 000 rahvaväe ja Punaarmee ridades võidelnud eesti meest.

Allikase baasi moodustavad peamiselt rahvaväge puudutavad allikad: 167 sõjatsensorite ettekannet, 215 vastuluurajate koostatud meelsusaruannet ja 119 erinevate väliskohtute protokolle. Päevikud, kirjad ja mälestused on peamiselt rahvaväe ridades võidelnute omad.

Punaarmee tegevust kajastavatest allikatest analüüsiti 379 poliit-sakondade aruannet ja 107 tšekaa (Kontrevolutsiooni ja sabotaaži vastu võitlemise ülevenemaaline erakorraline komisjon) protokollid.

Tabel 1. Eesti sõjameeste motiivide analüüsiks kasutatud kirjad, päevikud, mälestused, aruanded ja kohtuprotokollid.

Allikaliik	Koguarv
Kirjad	117
Päevikud	32
Mälestused	84
Tsensusariuanded	167
Meelsusaruanded	215
Poliitaruanded	379
Tšekaa protokollid	107
Välikohtute protokollid	119

Siinses artiklis on allikate analüüsimiseks kasutatud võrdleva analüüsi meetodit. Sõjaliste motiivide analüüsimisel on tervikpildi loomiseks olnud eeskujuks 18. sajandi armeesid uurinud David A. Lynni (Lynn 2019: 22) ja Ilya Berkovichi mudelid (Berkovich 2017: 12). Mõlemas mudelis on arvestatud motiive kolmel etapil: enne väeteenistust, tagalateenistuses ja rindel. Mitmed mudelis kasutatud mõjurid olid pigem oma ajastu nägu ega sobi Vabadussõja konteksti. Enamik 20. sajandi sõdade motivatsiooni uurijaid on järginud sarnast sisuloo-gikat (algsed/korduvad motiivid) koos eri osapoolte võrdleva analüü-siga. Võrreldud on Suurbritannia ja Saksamaa võitlejate motiive, kuigi vaid osana uurimusest (Watson 2008: 44–84). Erinevad uurijad on mudelite eeskujul või üldisest loogikast lähtuvalt eristanud üldjoontes motiive kolmes etapis: paljuski sõjameeste taustast lähtuvaid motiive enne väeteenistust, sõjaväes tagalateenistuses, rindel ja lahingus.

Motivatsiooni uurimine ei kuulu pelgalt psühholoogide pärus-maale, vaid see uurimissuund on leidnud pinda ka ajalooteaduses. Ilma allikaid uurimata ja konteksti selgitamata ei saa ajaloosünd-musi analüüsida, seega ei piisa pelgalt käitumisteadustest või psühho-loogiast, et mõista inimese käitumist sõjas (Siltala 2006: 69). Enamik sõjalise motivatsiooni uurijaid on leidnud, et sõdurite motivatsioonid

on ülitähtis „esmise grupi“ tunnetus ja ühtsuse taotlus. Selle teesi juurde on jäänud uusimad uurimused (Martin 2022: 97–115). Samuti on tõdetud, et ajaloo suurimaid muutusi on tihti põhjustanud mitte institutsioonid, vaid mitteametlikud inimrühmitused ehk võrgustikud ja nende tegevuse tõenduseks on säilinud vähe dokumente (Fergusson 2023: 15).

Artiklis antakse ülevaade eesti sõjameeste motiividest enne väeteenistust, tagalas ja rindel Vabadussõja ajal. Analüüsi pakuvad juhtumiuuringud. Siinse artikli põhiküsimus on järgmine – millised motiivid kannustasid eesti sõjamehi aastatel 1918–1920? Artikli eesmärk pole anda ammendavat ülevaadet kõigist võimalikest motiividest, vaid tuua teaduskäibesse uudset allikmaterjali ja varem vähe või üldse mitte avatud motiive. Eesti Vabariigi armee – rahvaväe – kõrvale tuuakse võimalusel näiteid Punaarmee ridades teeninud eestlaste motiividest.

Hoiakud enne väeteenistust

Senises historiograafias on pööratud vähe tähelepanu nendele eesti sõjameeste motiividele Vabadussõjas, mis käsitleks sotsiaal-majanduslikke ja ideoloogilisi aspekte. On peetud usutavaks Vabadussõja-järgseid eesti juhtivoliitikutel väljaütlemisi, et rahvaväelasi motiveeris peamiselt lootus saada maad (Rosenberg 2013: 375). Maa saamise soov motiivina on mõistetav, kuna tegemist on ühe selgemini põhjendatud ja lihtsamini mõistetava motiiviga, mis puudutas suurt osa ühiskonnast.

Vabadussõja eel ja alguseks oli Eesti ligikaudu miljonist elanikust põllumajanduslikku rahvastikku umbes 600 000 inimest ehk ligi 60% rahvastikust. 1897. aasta seisuga oli maarahvastiku sotsiaalsetest rühmadest olnud 30% maatöölised ja 39% väiketalunikud (Rosenberg 2013: 378). Ligikaudu 400 000 eestlase kohta võis kasutada Saksa maali käibinud mõistet *taluproletariat* (Haupt/Mayaud 2018: 340). Nende all on silmas peetud talurahvast, kellel puudus oma maa või kellel ei piisanud äraelamiseks olemasolevast maast ja kes pidid pere elatamiseks teenima lisa palgatööga. Seega oli soov saada maad kui ressursi oluline 40% rahvastiku jaoks, kuid seepolnud kõigile hädavajalik. Vabriku- ja käsitöölised, kaupmehed, õpilased, õpetajad ning

terve hulk teisi ühiskonnakihte ei tundnud maa järele sellist nälga ega ka nii tugevat sidet maaga nagu talupojad. Saab väita, et maa kui ressurss oli tähtis, kuid mitte peamine motivaator. Teisalt kodumaa ja oma kodu kaitsmine motiveeris neidki, keda põllupidamine ei huvitanud või paelus vähe.

Kodumaaga seostub isamaa-armastus kui üks ideoloogilisi motiive. Ideoloogiat on defineeritud kui sotsiaalsete uskumuste kogumit, mida teatud sotsiaalne grupp jagab. Eksisteerivad sotsiaalselt jagatud uskumused, nagu näiteks normid, hoiakud ja väärtused. Seega on ideoloogia üldiste abstraktsete uskumuste kogum (Dijk 2005: 368). Samuti jagatud uskumuseks liigituvat rahvuslust saab tõlgendada mitmeti – üldtunnustatud rahvusluseteooriat pole olemas. Minevikusündmuste tõlgendamine moodsate sotsioloogiliste diskursuste abil ei ole parim lahendus (Karjahärm 2009: 148). Nüüdisaegsest teooriast märksa olulisem on arusaam rahvuslusest Vabadussõjas ja sellele eelnenud ajajärgul. Segastel aegadel sooviti rahvusküsimust (taas) mõtestada, täpsustada ja laiemalt propageerida (Karjahärm 1997: 209–215). Vaadeldava ajajärgu kaasaegne Villem Ernits defineeris rahvustundmust lihtsalt ja selgelt kui üksikisiku sidet kogu rahvusega (Ernits 1915: 13–14). Rahvusväeosade päevil – konkreetsemalt 1. eesti polgus – oli rahvuslus ja enamlaste vastane hoiak iseloomulik pigem ohvitserkonnale ja osaliselt haritumatele sõduritele. Tema sõnul olid meeoleolud allüksustes küllalt kõikuvad ja kohati isegi vastandlikud (Paju 2019: 104).

Esimese maailmasõja alguses oli eestlastele omane võrdlemisi tugev keisritruudus ja alles aastatel 1915–1916 tunnetati ennast Vene armees võõrastena (Esse 2016: 166). Rakveres formeeritud 1. eesti polgu ülema abi kohusetäitja polkovnik Ernst Pödderile jättis väeosa suurepärase mulje: „Kõige suurem vaimustus ja valmisolek kaitsta Eesti maad ja rahvast väljendus polgu lahkumisel Rakverest rindele, Volmari piirkonda“ (Pajur/Tannberg 2015: 139). Ometigi ei osutanud eesti sõjamehed 1917. aasta sügisel – siis hõivasid Saksa väed Lääne-Eesti saared – ega 1918. aasta veebruaris, kui Saksa armee mandrile tungis, kodupinna kaitseks vastupanu (Kikkas 2020: 66). Järelikult ei vastanud eesti sõjameeste isamaalisus ja rahvustunne nendele ootustele, mis olid mõnedel vanemohvitseridel.

Maa ja ideoloogia kui motiivide kõrval tulevad võimaliku motiivina esile suhtlusvõrgustikud. On hinnatud, et Esimeses maailmasõjas motiveerisid tšehhi sõjamehi suhtlusvõrgustikest tulenevad sõprusdemed (Hutečka 2019: 41). Kahtlemata tekkis maailmasõjas meeste vahel teistegi rahvuste esindajate hulgas nii sõprust kui ka teineteise usaldamist ja seda ennekõike oma allüksuses. Rahvaväes tõusid lisaks esile seltsid – näiteks Kalevi spordiseltsi tuumikust moodustatud vabatahtlike väeosa –, akadeemiliste organisatsioonide ja koolipoiste kui teineteist usaldavate sõpruskondade üheskoos võitlusesse minek. Kuid Eestis oli vahetult enne Vabadussõja algust veel üks vähem tuntud uudne võrgustik.

Juhtumiuuring: ohvitseride suhtlusvõrgustik

Saksa okupatsiooni tingimustes tegutses 1918. aastal pörandaalune omakaitse. Kuivõrd tegemist oli tollastes oludes illegaalse organisatsiooniga, siis puudub selle tegevusest peaaegu igasugune dokumentaalne tõestus. Mõningast valgust heidab toimunule Tartumaa Omakaitse juhi leitnant Julius Kuperjanovi märkmik. Selles loetleb ta nii nende inimeste, kellel oli piirkondlikkus organisatsioonis täita oluline roll, kui ka usaldusväärsete ja vaenulike isikute nimed. Nii on märkmikus hulk Tartumaal, peamiselt Tartu linnas elavaid ohvitseride ja ametnike nimesid, kes täitsid omakaitstes võtmerolle. Märkimist väärivad leitnant Kaarel Eenpalu (tollal Karl-August Einbund), kapten Oskar Luiga ja kubermangusekretär August Moks. Omakaitse põhikirja komisjoni liikmetena loetles Kuperjanov peale enda, Eenpalu ja Luiga leitnant Mihail Theodor Tangi, alamleitnant Kirschbaumi (tõenäoliselt Gustav-Vladimir, eestistatult Kustas Utuste) ja kapten (arvatavasti Johannes Herman) Andersoni. Põliste tartumaalaste kõrval oli võrgustikus ka mõningaid sisserännanuid. Tõenäoliselt tegeles Kuperjanovi võrgustik eriti 1918. aasta sügiskuudel mobilisatsiooniks ettevalmistumisega. Märkmikus on vähemalt sellisele võimale viitavaid sissekandeid.¹ Omakaitse baasilt moodustati sama aasta novembris Kaitseliit, mille piirkondlikuks juhiks sai Kuperjanov.

¹ Julius Kuperjanovi märkmik, 1918. – RA, ERA.2124.2.541, pag-mata.

Suurema osa võrgustiku puhul sai ühise piirkonna kõrval küllap olulisemaks jagatud sõjakogemus ja ühine teenistus rahvusväeosades. Tangi tundis Kuperjanov ilmselt Eesti tagavarapataljoni Tartu päevilt 1917. aastast. Samuti oli Tang nii nagu Kuperjanovgi võidelnud Baranovitši küla all, küll eri väeosades ja mitte samal ajal.² Eesti tagavarapataljonis olid teeninud mitmed teisedki võrgustiku liikmed. Kuigi nimetatud ohvitserid ei teeninud edaspidi ühises üksuses, aitas Kuperjanovi loodud võrgustik tõenäoliselt kaasa nii mobilisatsioonile kui ka vabatahtlikest koosneva omanimelise partisanide salga moodustamisele. Vastastikune usaldus oli oluline teistegi juhitüüpide puhul. Näiteks Amblas organiseeris kogukonna aktiivsematest liikmetest Omakaitse kohalik postkontoriülem Eduard Piibelaan.³

Motiivid väeteenistuses

Rahvaväe ja Punaarmee mobilisatsioon aastatel 1918–1919 väärivad senisest põhjalikumat uurimist, kuid ühine nimetaja on mõlemal juhul esialgne raskus mobiliseerimisel. Põhjuseid selleks oli mitmeid. Esimeses maailmasõjas tõttasid paljude suurriikide noorukid end vabatahtlikena üles andma (Martin 2022: 21). Eesti Vabariigis ja Nõukogude Venemaal oli seis teine. Ühelt poolt puudus verinoorel riigil ilmasõja-eelsete suurriikidega võrreldav autoriteet ja riigiaparaat, mille abil motiveerida sundmobiliseerituid armeega liituma. Võõrastel või päris arusaamatutel eesmärkidel peetud maailmasõda ja sellele järgnenud 1917. aasta revolutsioon olid raputanud eestlaste traditsioonilist ühiskonda ning jätnud oma jälje. 1918. aasta lõpus tõdeti ajakirjanduses: „Ei suutnud uskuda, et sõda ja temaga kaasa käiv kõlbluse ja kohusetunde langemine, ning veel viimaks revolutsioon ja enamlus, mis viimased jäänused senistest mõistetest ära hävitada ähvardab, niivõrd sügavaid jälgi eestlase hingeelusse jätab. Kahjuks on see nii ja see annab ennast veel kaua tulevikus tunda“ (Maaliit 29.12.1918).

² Mihail Tang, teenistusleht, 14.08.1919. – RA, ERA.495.7.5865, l 5.

³ Ülevaade Omakaitse tegevusest Järvamaal, 01.06.1937. – RA, ERA.31.6.54, l 1–12.

Punaarmeeга olid eestlased liitunud juba enne 1918. aasta sügist – osalt vabatahtlikult, kuid peamiselt sundmobiliseeritult. Eesti Vabariigis alustati oma sõjaväe loomist 1918. aasta 16. novembril. Nõukogude Punaarmee tungis 28. novembril Eestisse, esialgne vabatahtlike mobilisatsioon kukkus läbi ja seejärel tuli paralleelselt Punaarmee pealtungiga Eestis välja kuulutada sundmobilisatsioon. Mobilisatsiooni läbiviimisel oli kandev roll piirkondlikel rahvaväe komisjonidel. Lõplikult otsustati 21–24-aastaste meeste sundmobilisatsiooni kasuks 29. novembril. Vabastuse pidid saama üksikud perekonna toitjad tingimusel, et neil on kohaliku valla või linnavalitsuse tunnistus. Teised käisid mobilisatsiooni alla eeldusel, et nad suutsid kanda sõjariistu.⁴ Aastavahetusel teenis rahvaväe ridades juba üle 6000 mehe.

Sundmobilisatsiooni suurimaid tagasilööke oli 1919. aasta veebruaris teises pooles toimunud Saaremaa mäss, mis sundis ilmselt riiki tugevamaid kontrollimehhanisme ellu rakendama ja karmistama karistuspoliitikat. Sama aasta mais kasvas rahvavägi 75 000 meheni, jõudes juuniks maksimumini – ligi 82 000 meheni. Punaarmees rahvuslikes eesti väeosades teenis 1919. aasta veebruari seisuga vähem kui 10 000 meest ja nende mobilisatsiooni Eestis ei saanud edu (Vahtrik I 2020: 426–429).

Mobilisatsiooni edu nimel pidas sõjaminister Konstantin Päts Asutava Kogu 30. aprilli koosolekul peetud sõnavõtus väga tõhusaks ähvardamist nii korra loomisel kui ka meeste värbamisel (Ant jt 1999: 364). Tõenäoliselt pidas Päts silmas välikohtute tegevuse tõttu tekkinud survet, kuid nende asutuste tegevuse kõrgega jäi eelnenud kuudesse. Sõja esimest poolt ilmestas üldiselt kummaline olukord, sest distsipliini tekitama pidanud korralikul tasemel väljaõpe algas rahvaväes regulaarselt alles 1919. aasta juunis, olles kestnud juuli lõpuks kuus nädalat.⁵ Sõjaministeeriumi mobilisatsiooniosakonnas hinnati 1919. aasta lõpus mobilisatsiooni läbiviinud rahvaväe komisjonide tööd „mehhaaniliseks ja ükskõikseks“ ning komisjone kahtlustati „väärnähtude“ käes kannatamises.⁶

---

⁴ Juhtnõõrid maakonnavalitsuse esimeestele ja maakonna rahvaväe ülematele, 23.11.1918. – RA, ERA.2315.1.11, l 2.

⁵ 1. diviisi tagavarapataljoni VII nädala õppeplaan, 20.07.1919. – RA, ERA.564.1.7, l 625.

⁶ Mobilisatsiooniosakonna ülem siseministrile, 07.12.1919. – RA, ERA.687.1.12, l 89.

Punaarmee oli võimalus enda kontrollitaval Eesti territooriumil mobilisatsiooni läbi viia vaid 1919. aasta kevadeni ja tulemused olid kesised. Nii Eesti Vabariigis kui ka Nõukogude Venemaal olid mobiliseeritud sunnitud seaduse järgi riigi kutsele alluma. Eestis asutati rahvaväes distsipliini tagamiseks, aga samuti kommunistide mahasurumiseks välikohtud (Rosenthal 2019: 35). Teisalt tuleb arvestada mõlema vastloodud riigi autoriteedi ja riigiaparaadi nõrka seisu mobiliseeritute sundimiseks. Samuti tasub sunni kõrval vaadata, milline positiivne mõju oli rahvaväe vabatahtlikel.

Juhtumiuuring: Vabatahtlikud. Õppursõdurid

Kooliõpilastest kui vabatahtlikest annab ülevaate kahe grupi analüüsimine näidisjuhtumina. Tallinna Reaalkoolist läksid ühiselt Soomusrongile nr 2 teenima Rudolf Kirsipuu, Jaan Pert, Arnold Tols ja Ilmar Raamot. Teise grupi moodustasid Viljandi-Pärnu kooliõpilaste pataljoni Artur Loorits, Karl Ormisson, Hugo Raudsepp ja Heinrich Treufeldt. Mõlema grupi liikmed olid sündinud aastatel 1900–1902, enamuses aktiivsed kaitseliitlased ja esimeste seas vabatahtlikena rahvaväkke astujad.⁷ Nii Tallinnas kui ka Viljandis paistis hoiakuid suuresti mõjutavat tegevus Saksa okupatsiooni-aegses pörandaaluses Omakaitstes. Treufeldt ja Tols tõstsid enda mälestustes selle kogemuse mõju kooliõpilastele tugevasti esiplaanile ning nende kirjutatu põhjal näis õpilaste osalus Omakaitstes olevat laialdane.⁸ Kahe grupi puhul ilmneb hästi suhtlusvõrgustike laiem mõju. Märgatav on Laidoneri kui peretuttava külaskäigu ja vestluse mõju Ilmar Raamotile ning vahetult hiljem kuuldud Laidoneri ja Pitka kõne löögiüksuse asutamise plaanist koolis (Raamot 2013: 60–61). Polkovnik Puskar kui peretuttav avaldas oma ideega luua kõrge võitlummoraaliga löögiüksuse mõju Karl Ormissonile, kes lubas teha kihutustööd kaasõpilaste hulgas. Lisaks mõjutas teda ja teisigi veidi hiljem peetud Puskari kõne.⁹ Nende üheksa koolipoisi

⁷ Viljandi kooliõpilaste pataljoni nimekiri, dat-mata. – RA, ERA.2124.2.429, l 3.

⁸ Heinrich Treufeldti mälestused, 12.04.1940. – RA, ERA.2124.3.1531, pag-mata.; Arnold Tolsi mälestused, dat-mata. – RA, ERA.2124.3.1473, pag-mata.

⁹ Karl Ormissoni mälestused, dat-mata. – RA, ERA.2124.3.899, l 1–3.

seas olid eestvedajad, kes tõmbasid teisi kaasa. Näiteks Perti ja paari tema kaaslast innustas vabatahtlikuks hakkama tänaval kohatud „sõprusjõugu alaline liige“, kes oli juba rahvaväkke astunud ja mainis vaid, et sõidab rindele. Ta ei kutsunud sõpru kaasa ja lahkudes ei hakanud Pert koos kaaslastega olukorda vaagima, vaid kõik kolm otsustasid, et nemad kõrvale jääda ei saa (Kint/Reinvaldt 2009: 17). Raudseppa innustas rahvaväkke astuma suure osa koolivendade eeskuju.¹⁰ Mingit veenmist ega survet Pert ja Raudsepp ei maininud. Küll aga olid suured ootused nendel aktiivsematel koolipoistel, kes olid sündmustega rohkem kursis. Ilmar Raamot avaldas pettumust, et reaalkoolist rohkem poisse vabatahtlikeks ei hakanud, kuid oli rahul enda klassi panusega (Raamot 2013: 61–62). Kirsipuu kirjutas enda päevikus „meie grupp“. Sõpruskonna hulgast astusid löögipataljoni Raamot, Busch, Martinoff, Schiffer, Tols ja Palm.¹¹ Kooliõpilaste puhul ilmnis mitmeid motiive, mis panid neid vabatahtlikena rahvaväkke astuma, kuid eriti tugevalt tõuseb esile varasem ühtsustunne ja aktiivsemate kaaslaste eeskuju järgimine. Küllap omas omal soovil kodumaa kaitseks võitlusesse asumine innustavat eeskuju. Vabadussõjas astus rahvaväe ridadesse vabatahtlikuna teenima enam kui 16 000 meest ja vabatahtlike koolipoisse leidis pea kõigis väeosades.

Rahvaväelaste ja punaarmeeleaste motiivide võrdlus

Kirjeldatud juhtum käsitles väikest osa vabatahtlike, kuid tegelikult oli Eesti Vabariigi saatus 1918. aasta detsembri keskpaigaks noateral, seetõttu on raske üle hinnata järgnenud nädalatel toimunud murranguid hoiakutes. Punaarmee ja tšekistide korda saadetud teod võisid põhjustada kohatist hirmu, kuid tekitasid kindlasti motiveerivat viha. Otsustavateks momentideks – isegi murdehetkeks – said ühelt poolt detsembris, eriti kuu teises pooles tehtud Ajutise Valitsuse otsused, millede hulgas silmapaistvamad olid sõjameeste palgatõus ja ettepanek maaküsimuse lahenduseks. Teisalt said mitte ainult AV, vaid ka paljud kodanikud aru, et iseenda kaitsmine on ennekõike oma kätes. Just

¹⁰ Hugo Raudsepa mälestused, dat-mata. – RA, ERA.2124.3.1093, l 2.

¹¹ Rudolf Kirsipuu päevik, 19.12.1919.–20.12.1919. – RA, ERA.2124.3.413, l 46–47.

selle osas toimus oluline muudatus mõtlemises, mille eredam näide oli vabatahtlike väeosade moodustamine üle Eesti.

Millised mõjurid aitasid kaasa kirjeldatud murdehetke saabumisele? Kriitilise tähtsuse omandas distsipliin. Kohatistest revolutsioonilistest meeoludest hoolimata ei saanud rahvaväes ega Punaarmees hakkama nii, et ei oleks pandud rõhku sõjaväelisele väljaõppele ja distsipliinile. Kui Esimese maailmasõja jätkusõdade vabatahtlikel oli olemas selge motiiv, siis paljudel sundmobiliseeritutel nappis motivatsiooni sõjaväeteenistusse ja veel vähem võitlusesse minna. On tõdetud, et paljude sõjameeste motiivid sõjas on muutlikud ja põimuvad moraali, üksuse ühtsustunde ja teenistustingimustega (Reese 2011: 176–177). Tähtsal kohal olnud väljaõppel pidi sõdurioskuste omandamise kõrval olema distsipliiniharjumuse teke ja sõjaväele võrdsustav mõju. Seeläbi tekkinud ühtsus pidi hiljem väljenduma ühiste raskuste jagamisel sõjaväljal. Üksuse eesmärgid pidid asendama üksikisiku individualismi. Pandi paika ja sunniti järgima grupi käitumisstandardeid, teisalt aitas grupivaim ületada üksikisiku stressisituatsioone, mis oleks ilma grupita võimatu (Eyles 2012: 101–109). Eesti rahvaväes oli eesti sõjameeste grupivaim ja kamraadlus võrreldes varasema Vene armee kogemusega parem (Kikkas 2020: 60–62, 88–92). Aega eelnevate oskusteta, nagu näiteks õppursõdurite väljaõppeks või ka värskest formeeritud mobiliseeritute, samuti vabatahtlike üksuste kokkuharjutamiseks oli rahvaväel eriti sõja esimestel kuudel vähe ja kohati üldse mitte. Regulaarse väljaõppeni tagavarapataljonides jõuti alles 1919. aasta keskpaigast. Punaarmees oli väljaõppega probleeme, sest palju keskenduti poliitilisele kasvatustööle. Ühtlasi olid punased eesti üksused 1919. aastal pidevalt ümber paiknenud, liikudes Eesti ala naabrusest kuni Orjolini ja edasigi sama aasta lõpus, osaledes järjepidevalt lahingutes. Praeguse uurimisseisu juures on raske anda lõplikku hinnangut, mis meetmetega ja kui edukalt suudeti eesti sõjamehi kohati distsiplineerida. Oma osa oli selles kindlasti sunnimetmetel ja rahvaväes distsipliini kindlustamist aitasid esialgu tagada välikohtud.

Sunni kõrval oli oluline vastutulek individuaalsetest motiividest lähtuvatele ootustele. Ajutine Valitsus lubas „vahvatele sõjameestele“

tasuta maad juba 1918. aasta 20. detsembri määrusega.¹² 1919. aasta 10. oktoobril vastuvõetud maaseadus kinnitas varasemat, 1918. aasta 20. detsembril välja käidud lubadust anda tasuta maad vahvust ülesnäidanud ja vigastada saanud sõjameestele, lisaks langenud sõdurite perekondadele ja neile sõjameestele, kes „vabastussõjas tegevusest vaenlase vastu osa võtnud, silmas pidades tegevuse kestust“.¹³ Maakehvikute hulgas populaarsust nautinud enamlased tegid seevastu oma maapoliitikaga vea, mida tunnistasid mitmed juhtfiguurid hiljem isegi. Mõisamaade jagamise asemel mindi natsionaliseerimise teed ja tasuta maalapi asemel terendas maarahvale tume tulevik. Nii lasti 1918. aasta detsembris ja 1919. aasta jaanuaris käest võimalus võita enda poole maatamehed ning mõisatöölised (Vahtre 2020 I kd: 194, 263–264).

Kuigi mitte kõige olulisem, siis seni teenimatult vähest tähelepanu pälvinud motiiv on sõjameeste palk. Peeter Kaasik on hinnanud, et 1941. aastal ajendasid majanduslikud motiivid – palk, riided, toit ja perede sotsiaalsed tagatised – tuhandeid eesti mehi Saksa julgestusgruppide jt üksustega liituma (Kaasik 2022: 228). On tõenäoline, et Vabadussõjas motiveeris võimaliku tulevase tasuta maa saamise kõrval paljusid sõjamehi samuti enim sissetulek pere toitmiseks. 1918. aasta lõpus oli Eestile iseloomulik üldine elukvaliteedi langus. Puudu oli nii tarbekaupadest, toiduainetest, tööst linnas kui ka töajõust maal. Rindele minnes jäi majapidamine naiste õlule. Vabadussõja käigus majandusraskused süvenesid.

Üks peamisi võimalusi ise eemal viibides peret toetada oli saata neile koju saadud palgarahad. Sõja esimestest päevadest maksti rahvaväes sõduritele 30, allohvitseridele 60–90 ja ohvitseridele 400–800 marka kuus.¹⁴ 1918. aasta lõpus tõsteti reameeste tasu 120 ja allohvitseride palk 160–225 marga peale.¹⁵ Sellised palganormid jäid kehtima 1919.

---

¹² Ajutise Valitsuse määrus vahvate sõjameeste kohta, 20.12.1918. – RA, ERA.31.1.8, l 77.

¹³ Asutava Kogu poolt 10. okt. 1919. a. vastuvõetud maaseadus. – Riigi Teataja 25.10.1919, 626.

¹⁴ Ajutine Walitsus otsustas 2. detsembril järgmised sõjawäe juhtide ja sõjawäelaste palganormid kinnitada. – Riigi Teataja 13.12.1918, 3/4.

¹⁵ Ajutise Walitsuse poolt 21. detsembril 1918 kinnitatud sõjawäelaste palganormid. – Riigi Teataja 13.01.1919, 2.

aasta 2. oktoobrini, mil lihtsõdurite palk tõusis 200, allohvitseridel 300–450 ja ohvitseridel 1200 marga peale.¹⁶ 1918. aasta 16. novembrist otsustati tasustada rahvaväelasi päevarahadega, täpsustamata auastmeid: tegevteenistuse ajaks 3 marka ja 1 mark riidekuluks iga päeva kohta.¹⁷ Seega võis iga rahvaväelane auastet ja ametikohta silmas pidamata arvestada u 120 margase kuutasuga. Esialgsete palganormide avaldamise järel 13. detsembril oli reamehe igakuine sissetulek päevarahade ja palgaga kokku 150 marka. Samal 16. novembril määrati üleskutses ohvitseridele ja allohvitseridele kuupalgaks veltveeblitele 225 mk ja vanemallohvitseridele 175 marka.¹⁸ Allohvitserid võisid seega arvestada igakuise 295–345 margaga. Ohvitseride palkadest ei mainitud sõnagi. Rahvaväe palganorme reameestest veltveebliiteni täpsustati õige pea ja juba sama aasta 21. detsembri otsusega. Ühtlasi täpsustati samas päevarahade maksmise korda: „Kõigile väeliinil võitlevatele rahvaväelastele peale ülemalnimetatud palkade veel 6 marka lisapalka päevas, seda ka ohvitseridele, peale neile ennemääratud palga.“¹⁹ 6 marka päevaraha tähendas kuus umbes 180 marka. Tsaariarmees oldi harjutud ka n-ö lisatasudega haavatutele ja haigetele, kuid rahvaväes seda ette nähtud ei olnud. Üldiselt oli rahvaväe palgasüsteem võrreldes tsaariarmeeaga palju tasakaalustatum (Kikkas 2019: 536–537).

Punaarmees said ühtedel andmetel kõik, sh rahvusüksused, sama palka: alguses 50, siis 150 ja hiljem 300 rubla kuus (Bērziņš 1995: 127). 1918. aasta viimastel kuudel sai lihtne punaarmeelane töepoollest 300 rubla kuus. Punaväega liitunud mainisid välikohtu ülekuulamistel tihti tööpuudust ja soovi saada nii palka (seda alguses tihtilugu ei saadud, sest mingit raha ei olnudki) kui ka toitu (toiduaineid saadi nii palju, et mitte nälga surra). Saksa okupatsiooni tõttu Venemaal elutsev Karl Tikk liitus 1918. aasta juulis näljasurma vältimiseks Punaarmee Petrogradis paikneva eesti kommunistliku pataljoniaga.

¹⁶ Asutawa Kogu poolt 25. sept. 1919. a. wastuwõetud sõjawäelaste palganormid. – Riigi Teataja 02.10.1919, 554/560.

¹⁷ Eesti Rahvaväe kokkukutsumine. – Riigi Teataja 27.11.1918, 4/5.

¹⁸ Ohvitseride ja sõjaväe ametnikude kokkukutse. – Riigi Teataja 27.11.1918, 5.

¹⁹ Ajutise Walitsuse poolt 21. detsembril 1918 kinnitatud sõjawäelaste palganormid. – Riigi Teataja 13.01.1919, 2.

Eelnevalt oli tal väär ettekujutus oodatavatest hüvedest: 250 rubla palka kuus, lisaks prii ülalpidamine ja riietus. Punaväes selgus, et riided olid küll kroonu kulul, kuid palka maksti korratult ja toit oli lahja.²⁰ Rahvaväe pakutud sissetulek suutis mõningast nurinast hoolimata ilmselt elukalliduse tõusuga sammu pidada. 1919. aasta keskpaiga andmetel suutis sõduripalk ilmselt konkureerida lihttööliste sissetulekuga, kes teenisid päevas umbes 10 marka. Igapäevaselt 15–20 või enamgi marka teeninud käsitöölised võisid teenistuses korralikult kaotada – eeldusel, et neil sõjaajal tööd jagus.²¹ Nii rahvaväe kui ka Punaarmee ridades võidelnud meeste kogu sotsiaalsete garantiide süsteem vajab senisest märksa põhjalikumat uurimust.

Riigipoolsete mõjutuste kõrval võis eesti sõjamehi oma riiki kaitsma motiveerida lootus välisabile. Samas tuleb tõdeda, et kui inglise laevastik jõudis Tallinna, jätkus Punaarmee edasitung. Eestis hakati üha enam aru saama, et enda kodumaa ja omariikluse kaitseks ükski teine riik piisaval määral ei sekku ja võitluse põhiruskust tuleb kanda eestlastel endil. Töenäoliselt võis see arusaam olla üks, võib-olla isegi peamisi tegureid n-ö murrangu saabumises. Teisalt oli välisabi saabumine nii sõjajõudude kui ka relvastuse ja varustuse osas samuti ääretult motiveeriv. Tsensuuri teatel pandi rahvaväes suuri lootusi sõja peatsele lõpule tänu peagi rindele saabuvale moodsale sõjatehnikale.²²

Kõik sõjamehed ei olnud siiski valmis vahvasti sõdima. Leiti, et ideoloogilisi motiive tuleb sõjameestes kasvatada. Vabadussõja alguses ei oldud eesti sõjameeste patriotismi ja rahvustunde seisuga vähemalt riigikaitse kõrgemas juhtkonnas kuigivõrd rahul. 1919. aasta märtsis leidis tollal sisekaitseülema ametikohal teeninud kindralmajor Ernst Pödder, et sõjaväelaste vaimset silmaringi tuleb laiendada ja tugevdada nende isamaa-armastust ning rahvustunnet, aga samuti „tõsta kodanlise korra tunnet“.²³ Järelikult olid patriotism ja

²⁰ Karl Tikk – isiklik päevaraamat, II osa. Alates 22.04.1917. – RA, ERA.2124.3.1469, l 99.

²¹ Maakonnavalitsused maanteed ja sisemiste veeteede valitsusele, 29.07.1919.–27.08.1919. – RA, ERA. 987.1.63, l 2–17.

²² Pärnu sõjatsensori aruanne, 09.03.1919. – RA, ERA.496.2.17, l 19.

²³ Sisemise Kaitse ülem kindralmajor Ernst Pödderi raport nr 2767 ülemjuhatajale, 17.03.1919. – RA, ERA.495.10.23, l 50.

rahvustunne kindralmajor Põdderi hinnangul riigikaitse seisukohalt piisavalt nõrgad, et vajanuks tugevdamist. Küllap oli Põdder idealist ja unistas veegli suuremast ühtsusest ja patriotismist. 1919. aasta veebruarikuu tsensuuraruanded hindasid, et sõdurite meeleolu on valdavalt hea ja paljud kirjutasid erakirjades – „isamaad ei tohi kaitsmata jätta“.²⁴ Põdderi negatiivne hinnang võis tuleneda 1918. aasta detsembri probleemidest läbikukkunud vabatahtlike mobiliseerimisega ja tollal levinud laialdase väejuoksuga.

Punaarmees jõuti ideoloogilise kasvatustöö elluviimiseni. Enamlased olid enne Vabadussõja algust vaesemate inimeste hulgas küllalt populaarsed, kuid seda ennekõike maakehvikute hulgas (Vahtre 2020 I kd: 194). Neid aga ei motiveerinud mitte niivõrd enamlus ideoloogiana, kui unistus oma tasuta maalapist. Seega tuli punaväes teenivaid eesti sõjamehi „poliitiliselt harida“. Punaarmees olid iga rinde koosseisus oli ette nähtud oma poliitosakonnad (Kaljužnõi 2019: 317–319). Uute parteilaste harimiseks oli poliitosakondadel põhjalik juhend tööks „(partei)rakukestega“. „Rakukeste“ õlul lasus kohustus viia ellu kõik partei juhtivorganite ja institutsioonide otsused. „Ümbritseva massi“ hulgas tuli teha kultuur-hariduslikku tööd jne.²⁵

Enamlust pooldas kindlalt vaid osa eesti sõjamehi. 1917. aasta armee lagunemise järel tsaariarmeest deserteerinud ja siis punaste kasuks kihutamistööd teinud Timm põgenes Saksa okupatsiooni ajal 1918. aastal Eesti alalt Venemaale. Liitumine Punaarmee 2. Viljandi kütipolguga Jamburgis oli tema jaoks asjade loomulikuks jätkuks. Kuid mitte kõik värsked punaarmeelased ei omanud varasemat sümpaatiat enamlike ideede vastu. Timmi sõnul pandi väljaõppes suurt rõhku poliitilisele kasvatusle, sest paljud punaväega liitujad ei teadnud võitluse eesmärke.²⁶ See ei puudutanud ainult lihtsõdureid ja selgete eesmärkide puudumine oli Punaarmees teeninud eestlaste motivatsiooni üks nõrgemaid kohti. Paratamatult tekib küsimus – kui tõhus oli ideoloogiline kasvatustöö punavägedes? Täpsemalt saab sellele

---

²⁴ Tallinna sõjatsensori aruanne, 03.02.1919. – RA, ERA.496.2.17, l 3.

²⁵ Instrukcii partijnym jachejkam krasnoarmejskih chastej fronta i tyła, dat-mata. – RA, ERAF.28.3.545, l 1–4.

²⁶ A. Timm mälestusi kodusõja päevilt aastail 1918–1921, dat-mata. – RA, ERAF.247.78.466, l 3–10.

vastata tulevaste uurimustega. Üksikjuhtumite põhjal tundub, et paljusid punaväelasi motiveeris enamulus, kuid näiteks Punaarmee karjääri teinud Karl Tikk ei omanud punaväega liitudes mingeid ideoloogilisi motiive – ta tegi seda vaid ellujäämiseks, et kunagi taas Eestisse ja Tartusse naasta.²⁷

Rahvaväelaste motiveeritusest võivad uusi tahke avada seni uurimata palvekirjad armeeteenistusest vabanemiseks. Ühtedel andmetel esitati Vabadussõja jooksul rahvaväes teenistusest vabastamiseks palvekirju, et vabastada 26 745 rahvaväelast ja rahvaväe peakomisjon rahuldab neist 11 072.²⁸ Allikate põhjal anti sõja esimese kolme kuuga vastus 2139 palvekirjale.²⁹ 1919. aasta mai keskpaigaks oli vastuse saanud 5810 avaldust.³⁰ 1919. aasta lõpuks oli tehtud 14 385 otsust.³¹ Sõjatsensuuri aruannete põhjal teravnes teenistusest pääsemiseks palvekirjade kirjutamise probleem 1919. aasta veebruarist alates. Kuu alguses oli palvekirja esitamist kaalunud sõdureid patriootlike tundeid avaldavate sõduritega võrreldes vähem.³² Rahvaväelased palusid alates veebruari teisest poolest paljudes kirjades koostada enda lähedastel palvekiri. Sooviti tõendada, et nad on pere ainsad toitjad ja saada seeläbi teenistusest vabaks. Ülemjuhataja oli sellega kursis ja käskis olukorrast sõjaministeeriumi abi teavitada.³³

1. Tallinna kaitsepataljoni sõdur Jüri Kotsar kirjutas 1919. aasta veebruari lõpus, et himu sõdimiseks on tal küll otsas, aga palve vabastamiseks oleks maotu (Lõhmus 2014: 318). Palvekirjade teema andis sõdurikirjades kohati ja paiguti tugevasti tooni. Peamistelt toodi palvekirjade

²⁷ Karl Tikk – isiklik päevaraamat, II osa. Alates 22.04.1917. – RA, ERA.2124.3.1469, l 99.

²⁸ Kaptan Karl Tuvikese ettekanne „Eesti rahva suhtumine vabadusvõitlusesse 1918–1920“, 11.04.1933. – RA, ERA.2124.3.1561, l 42.

²⁹ Otsused sõjaväeteenistusest vabastamise ja ajapikendusele laskmise palvekirjadele, 27.11.1918–28.02.1919. – RA, ERA.2315.1 67.

³⁰ Otsused sõjaväeteenistusest vabastamise ja ajapikendusele laskmise palvekirjadele, 02.03.1919–13.05.1919. – RA, ERA.2315.1 68.

³¹ Otsused sõjaväeteenistusest vabastamise ja ajapikendusele laskmise palvekirjadele, 30.08.1919–31.12.1919. – RA, ERA.2315.1 70.

³² Tallinna sõjatsensuuri aruanne, 03.02.1919. – RA, ERA.496.2.17, l 3, 6.

³³ Rakvere sõjatsensuuri aruanne, 23.02.1919. – RA, ERA.496.2.17, l 7; Pärnu sõjatsensuuri aruanne. 08.03.1919. – RA, ERA.496.1.4, l 5.

esitamisel esile perekondlikud põhjused, nagu näiteks kodune vilets olukord ja töõjõu puudus. Punase joonena läbis sõdurikirju arusaamine, miks tuleb võitlust kõigi raskuste kiuste jätkata.³⁴ Koduste kurtmist kirjades ja telegrammides koos juurde lisatud vallavalitsuste tunnistustega esines eri paigus arvukalt enim kevadkuudel (Noormets 2019: 107–108) ja lähedastel paluti kojusaamiseks tihti palvekirju esitada veel mai lõpus.³⁵ Kui suurt osa paljudest mõjutas mure põllutööde pärast, pole võimalik säilinud allikmaterjale põhjal öelda. Küllap olid kodustel paremad võimalused palvekirja esitamiseks kui rindel kaevikus viibivatel sõjameestel. Tallinna kaitsepataljoni sõduri Johann Koovi naine Juliane teatas oma 6. veebruari kirjas, et tal ei jää muud üle, kui esitada palvekiri abikaasa kui pere (neil oli kaks last) ainsa toitja vabastamiseks. Johann ise ei olnud varasemates kirjades naisele kordagi maininud, et ta sellisest võimalusest teadlik oleks.³⁶

Eelnevalt kirjapandust nähtub, et eesti sõjameeste motiivid väe- ja tagalateenistuses on seni suuresti uurimata temaatika, mis vajab edasist analüüsi.

Motiivid rindel ja lahingus

Sõjameeste rindelu on eri sõdades läbi aegade mõjutanud ja olnud moraali proovikivid igasugused raskused sõjaväljal: nalg, magamatus, külm ja koduigatsus (Reese 2011: 151). Kahtlemata oli rahvaväe raskem ja eestlastest punaarmeerlaste ülevam aeg 1918. aasta detsember. 1919. aasta algusest rollid vahetusid ja terve aasta jooksul saatis edu sõjas rahvaväge. Ometigi esines mitmeid perioode, mil rahvaväelaste vastupidavus pandi proovile: 1919. aasta aprillis Punaarmee ohtlik vasturünnak Lõuna-Eestis, suvel liikumine Eestist Läti ja Venemaa aladele ning pidev punavägede surve sama aasta lõpus. Kahtlemata oli hoopis erinev olukord sõja alguse teadmatuses, Landeswehri sõjas sakslastega arveteklaarimises ja sõja lõpus talvistes oludes kodupinna kaitsmises. Raskusi võidi taluda, kuid tõenäoliselt oli aastatel 1918–1920 võrreldes aastatega 1914–1918 märksa olulisemaks mõjuriks tüdimus sõjast.

³⁴ Pärnu sõjatsensori aruanne, 23.03.1919. – RA, ERA.496.2.17, l 34.

³⁵ Tallinna sõjatsensori aruanne, 20.05.1919. – RA, ERA.496.2.17, l 97.

³⁶ Abikaasa Juliane kiri Johann Koovile, 06.02.1919. – RA, ERA.2124.3.454, l 30–31p.

Üks olulisi näitajaid rindel oli sarnane tagalateenistusega – nimelt distsipliin. Tsensuuriaruannetes kajastusid rahvaväe probleemid distsipliiniga harva. Üks, mis võis distsipliini mõjutada, oli vennastumine. Seda nähtust esines ennekõike 1919. aasta aprillis ja mais. Tsenatori hinnangul algatasid vennastumise vastaspoole agitaatorid selleks, et õonestada meeelolusid ja 6. polgu 3. pataljonis saatis ettevõtmist mõningane edu.³⁷ Teisal leidis tsensor, et vennastumine või sellega kaasaminek ajendus 7. ja 8. jalaväepolgus rahvaväelaste soovist saada punaväelastelt tubakat.³⁸ Vennastumist loeti ohtlikuks, kuna seetõttu võis distsipliin otseselt kannatada – rünnakukäsu täitmise asemel võidi kaastundest vastase suhtes käsku mitte täita. Alati ei tulenenud distsipliiniprobleemid vennastumisest. Pärnu tsensor tõi näitena 9. polgu, mille sõdurid keeldusid 17. mail Heinaste liinil vastupealetungist nõrga suurtükitle toetuse tõttu.³⁹

Sõjatsensuuri aruannetes kajastus hoiakuna sõjameeste sõjatüdimus läbi kogu 1919. aasta. Pidevalt – eriti rahvaväe edu järel – oodati ja loodeti peatsele rahule ning igapäevase elu juurde naasmisele. Sõjatüdimust suutis ajutiselt unustama panna vaid Landeswehri sõda. Teisalt ei tähendanud sõjatüdimus seda, et motivatsioon võidelda oleks kadunud. Samal ajal tüdimusega suudeti säilitada arusaama sellest, et kodumaad tuleb kaitsta, kuid ka valmidust võidelda. Kui tüdimust sõjast põhjustas pikaleveninud sõda ise, siis selle hoiaku intensiivsust mõjutasid küllap mitmed tegurid. Enim mõju avaldas võitluse eesmärgist arusaamine.

Rahvaväelased olid Punaarmee ridades võidelnud eestlastest motiiveeritumad selgete eesmärkide tõttu, kuigi rahvaväes tekitasid eesmärkide mõistmisel segadust või vastumeelsust vajadus võidelda lahingus kodupinnast eemal. Näiteks 1919. aasta augustis olid 2. diviisi sõjamehed arusaamatuses selle osas, miks veel Venemaal on vaja sõdida.⁴⁰ Eestlastest punaväelased olid samuti sõjast tüdinud. Tallinna suunas marssiva Punaarmee roodukomandör Karl Tikk kirjutas 1918. aasta viimastel päevadel enda päevikus: „Kõik see hulguse elu on mind

³⁷ Pärnu sõjatsensor, 27.04.1919. – RA, ERA.496.2.17, l 62–63.

³⁸ Tartu sõjatsensor, 17.05.1919. – RA, ERA.496.2.17, l 89.

³⁹ Pärnu sõjatsensor, 24.05.1919. – RA, ERA.496.2.17, l 100.

⁴⁰ 2. diviisi Petseri TKP meeeluraport, 06.08.1919. – RA, ERA.496.2.22, l 4–4p.

juba ära tüüdanud. Tahaks jälle vabalt elada. Rahulikult oma tööd teha, nagu see kord rahu ajal oli. Kuid kas läheb mul korda nii ruttu pääseda sellest uuest ikkest, mille ma vabatahtlikult oma kaela võtsin, ehk küll häda sunnil.⁴¹ Oli sõjamehi, kes ei jäänud tulevikule lootma, vaid otsustasid rindelt ja lahingutest omal käel pääseda.

Esimeses maailmasõjas oli Vene armee koosseisu mobiliseeritud eesti sõdurite hulgas kombeks väljaõppel kuni kolmeks päevaks kasarmust lahkuda ja Eestisse koju minna. Tihti lahkuti omavoliliselt koos kamraadidega ja seda eriti pühade aegu. Enne kolme päeva möödumist naasnud mehi ei oodanud eriti karmid karistused (Kikkas 2020: 82). Põhjuseks oli Vene sõjaväeseaduste punkt, mis luges desertööriks alles enam kui kolm päeva omavoliliselt üksusest eemal viibinud sõjamehe. Vabadussõjas muudeti seetõttu 1918. aasta detsembri lõpus seadust nii, et igasugune üksusest omavoliline lahkumine loeti väejooksuks (Kikkas 2021: 138).

1918. aasta detsembris hindas Konstantin Päts AV koosolekul, et 2500 rindele saadetud mehest oli 2000 deserteerinud. Samas tõdes Päts sedagi, et keegi neid kinni püüda ei suutnud, seega puuduvad kinnitatud andmed. Tollal valitsenud kaoses võis paljudel juhtudel tegu olla ka taganemisel tekkinud teadmatusega.⁴² Hiljem ei jõudnud tõenäoliselt samuti mitte kõik deserteerimise juhtumid välikohtuteni, kuid midagi kindlamat saab väita olemasolevate kohtumaterjalide põhjal. 1661 välikohtu otsuse⁴³ põhjal saab öelda, et suurem probleem oli rahvaväl väejooksuga sõja algusest 28. novembril 1918. aastal kuni 1919. aasta jaanuarini. Punaarmees oli väejooks märksa suurem probleem, muutudes 1918. aasta lõpust alates massiliseks. Selles hakati nägema eksistentsiaalset ohtu nõukogudele (Levšin 2012: 273). Bolševikud lugesid mobilisatsioonist kõrvalehoidmist ja väejooksu väeosa-dest suureks ohuks Punaarmee ülesehitamisele. Veel enam – seda peeti vaenlase aitamiseks ja võitlust selle nähtusega juhtis tšekaa (Dolgoval 2016: 60). Kui rahvaväest deserteeriti rohkem 1918. aasta lõpus ja 1919. aasta alguses ning enne Vabadussõja lõppu polnud väejooks enam

⁴¹ Karl Tikk – isiklik päevaraamat, II osa. Alates 22.04.1917. – RA, ERA.2124.3.1469, l 137.

⁴² Ajutise Valitsuse koosoleku protokoll, 18.12.1918. – RA, ERA.31.1.8, l 74p.

⁴³ Välikohtu otsuste nimestik, 1920. – RA, ERA.3704.1.353.

suur probleem, siis Punaarmee võis olukord olla kohati vastupidine. Nii teatati ühes Eesti kütibrigaadi 1919. aasta oktoobri poliitaruandes, et ühe roodu täienduseks saadetud meestest deserteeris teel 40%.⁴⁴

Järgnevalt on valikus kokku 215 sõjameestest kohtualuste juhtumit, mille üle langetasid kohtud otsuse Vabadussõja ajal. Neist 108 olid välikohtute ja 107 tšekaa kohtualused. Valiku lähtealuseks oli eeldus, et kirjas on kohtualuse täpsem taust. Välikohtute toimikuid on kokku säilinud umbes 550. Tšekaa ligi 1000 kohtualusest olid sõjamehed 107.

Tabel 1. Välikohtute ja tšekaa kohtualuste vanuseline taust.

Vanus	16-18	19-21	22-30	31 ja vanem	Teadmata
Välikohtud	5	15	65	9	14
Tšekaa	6	22	45	21	13

Tabelis toodud välikohtute 108 kohtualuse hulgas andsid tooni 20. aastates mehed. Tšekaa poolt ülekuulatud 107 kahtlusaluse hulgas oli nii punavägede kätte sõjavangi langenuid kui ka kodudes tabatud, end varjavaid väejuoksikuid ja kõrvalehoidjaid. Osad olid ise vabatahtlikult Punaarmee poole üle jooksnud. Vähesel määral oli nende seas, keda tšekistid üle kuulasid, kaitseliitlasi. Välikohtu all olnutest oli peamiselt tegu luteri usku poissmeestega – vaid kolm meest vanuses 28–31 teatasid end olevat abielus. Tšekaa ülekuulamistel mainiti perekonnaseisu harvem, kuid abielumehi oli mõnevõrra enam. Saksa armee desertööride hulgas Esimeses maailmasõjas oli samuti suur vallaliste osakaal (Ziemann 2017: 119).

Tabel 2. Välikohtute ja tšekaa kahtlusaluste elukutsed.

Amet	Põllumajandus	Käsitöö	Tööstus	Muu	Teadmata
Välikohtud	20	12	17	8	51
Tšekaa	31	10	9	8	49

Põllumajandusega tegelevate meeste hulgas olid tõenäoliselt enamus sulaseid. Tšekaa juhtumite hulgas oli erinevalt välikohtutest mõned taluomanikud ja perepojad. Proletaarne taust oli üks argumente, millega põhjendati tšekaa ülekuulamistel rahvaväest deserteerimist

⁴⁴ Politsvodka Jestbrigada, 09.10.1919. – RA, ERAF.27.3.21, l 42.

või sõjaväeteenistusest kõrvalehoidmist. Teisalt toodi töölispäritolu mõnel korral esile lootuses end kaitsta. Jüri Grauberg suutis ainsa tõendina enda väidetavalt proletaarsest päritolust esile tuua hiljutise haotegemise.⁴⁵ Paljud tšekaa kätte langenud mehed saadeti teenima punaväkke.

Esimeses maailmasõjas olid Saksa armee enamik desertööre käsitöölised, töölised ja sulasrahvas (*Dienstleute*). Enimlevinud motiivina deserteerimisel toodi välja „üldised teenistusprobleemid“, seejärel soov üksust vahetada, tüli ülemaga või koduigatsus (Jahr 1998: 132, 136). Rahvaväes esines samuti ülemaga tülliminekut, kuid vastuolu ohvitseriga ei pruukinud väejooksuni viia. Kõrvalehoidjate ja väejooksikute levinum argument oli koduigatsus, kuid vahest ei suudetud enda tegu üldse põhjendada. Oma mõju avaldas suhtlusvõrgustik. Kaassõdurite mõju ühisele väejooksule tuli esile ennekõike tšekaa protokollides. Oli juhtumeid, kus poolt vahetati korduvalt. Võimalik ajend oli samuti lähem tutvus, näiteks pärinemine samast piirkonnast, seega samast kogukonnast.

Juhtumiuuring: Mobiliseeritud. Aasperes kehvikud

1918. aasta jõulupühade hakul taganes 5. polk pealetungiva Punaarmee survele Jõepere piirkonnast Virumaal. 26. detsembril kuulas tšekaa uurija üle viiese grupi rahvaväe 5. polgu väejooksikutest sõjamehi, kes olid tõenäoliselt deserteerinud koos. Kõik nad olid 22–24-aastased, kolm neist nimetasid end kui maatamehed ja „mustatöölised“, pärit Aasperest, Haljalast (Virumaal) ja teeninud Rakveres. Üks neist, Norts, väitis tšekaale, et maatamehena ja mustatöölisena tuli ta vabatahtlikuna üle punaväelaste poolele, kuna ei soovinud „bursuidega koos“ nende varanduse kaitsmiseks sõdida. Ta vabastati koos kaaslastega ja saadeti teenima Viljandi kütipolku.⁴⁶ Norts sattus Nõukogude Venemaale, kuid mingil põhjusel – võimalik, et ta pettus enamlikes ideaalides, sealses elukvaliteedis või tal tekkis koduigatsus – soovis 1921. aastal tagasi Eestisse opteeruda, väites siis end punaste käes

⁴⁵ Jüri Graubergi ülekuulamisprotokoll, 10.01.1919. – RA, ERAF.28.1.176, I 147–148.

⁴⁶ Johannes Nortsi ülekuulamisprotokoll, 26.12.1918. – RA, ERAF.28.1.224, I 32–33.

sõjavangis olnud olevat.⁴⁷ Nende ülekuulatavate puhul tuleb tähelepanu pöörata poliitilise keele kasutusele. Lihtfeld teatas ülekuulajale, et tema läks punaväe poole üle vabatahtlikult seetõttu, kuna „teadis, et Ajutine Valitsus töörahvale midagi ei andnud ja et tema ei tahtnud parunite kasusid kaitsta.“⁴⁸ Friedenbergi sõnas, et tema tuli punavägede juurde vabatahtlikult, sest ei tahtnud „mõisnikute vara kaitsta.“⁴⁹ Didvi teatas, et tuli punaste juurde vabatahtlikult seetõttu, et „ei tahtnud sõdida kapitalistidega seltsis.“⁵⁰ Puuduvad tõendid sellest, et need mehed oluks veendunud Eesti Vabariigi vastased. Tõenäoliselt sai otsustavaks pigem ühine taust – ühe küla meestena tundsid ja seetõttu usaldasid nad teineteist teatud piirini. Sarnased seisukohad ja sõnakasutus võisid pärineda ka varasemast, sõjaeelsest omavahelisest suhtlusest. Sarnasusi ja ühendavaid fakte oli teisigi. Lihtfeld, Norts ja Didvi teatasid kõik, et nad on maatahmed ja „mustatöölised“ ning Friedenbergid võisid olla sugulased, võimalik, et vennad. Pidades silmas ülekuulatavate põhisõnumite sarnasust („... tuli üle vabatahtlikult, sest ei soovinud võidelda kapitalistide/bursuide/parunite eest“) on võimalik seegi, et nii rääkisid nad vaid ellujäämiseks. Öeldi seda, mida arvati, et „omadeks“ pidamiseks on õige öelda. Paraku saabki mobiliseeritud sõjameeste motiivide kohta tihtilugu mingeid lähemaid andmeid vaid siis, kui mõne seaduse vastu eksiti.

Eeltoodud juhtumiuuringu jätkuks tuleb tõdeda, et rahvaväe ülemjuhatus oli sõjatüdimusest teadlik ja võttis seda nähtust arvesse, nii et olukorda suudeti kontrolli all hoida (Kikkas 2020: 57). Selleks tuli analüüsida loodud kontrollimehhanismide kogutud teavet, milleks olid rahvaväes tsensuuriaruanded ja sõjaväe vastuluure järelevalve abil koostatud meelsusaruanded (Kikkas 2023: 7). Raskused, tüdimus sõjast ja sellega kaasnev oht rindelt omavalolisteks lahkumisteks ei kadunud rahvaväest sõja lõpuni, sh 5. polgus. Tartu tsensuuriaruanne 1919. aasta novembri keskpaigast teatas, et viimase nädalaga oli

---

⁴⁷ Optant Johannes Nortsi toimik, 05.07.1921. – RA, ERA.36.2.12008, l 1.

⁴⁸ Daniel Lihtfeldi ülekuulamisprotokoll, 26.12.1918. – RA, ERAF.28.1.224, l 3.

⁴⁹ Aleksander Friedebergi ülekuulamisprotokoll, 26.12.1918. – RA, ERAF.28.1.224, l 32p.

⁵⁰ Jaan Didvi ülekuulamisprotokoll, 26.12.1918. – RA, ERAF.28.1.224, l 33.

meeleolu rindel „kohutavalt langenud“ ja valitses üleüldine rahulolematus, mis väljendus veel vaevu püsivas distsipliinis. Varem pigem 7. jalaväepolgus valitsenud „halb meeleolu“ oli nüüd levinud ka 2., 5., 6. ja 8. polku ja isegi soomusrongide mehed nurisidid.⁵¹ Põhjuseks eelnevalt kirjeldatud motiivid. Vastuluure aruanne samast perioodist hindas, et meeleolu 5., 6. ja 7. polgu on kindel, kuid seda vaid kaitsetegevuse korral.⁵² 1919. aasta viimased päevad suutsid rahvaväelased Eesti kaitsel siiski kindlaks jääda ja peagi saabus igatsetud rahuaeg.

Kokkuvõtteks

Siinne artikkel pakub pilguheitu seni vähe kajastust leidnud eesti sõjameeste motiividele. Hoolimata sellest, et Eesti Vabariik rahvaväe mobiliseerimisel esialgu ebaõnnestus, suudeti 1919. aasta maiks kasvatada sõjaväge ligi 75 000 meheni. Punaarmees rahvuslikes eesti väeosades teenis 1919. aasta veebruari seisuga vähem kui 10 000 meest ja nende mobilisatsiooni endale allutatud Eesti alal ei saatnud edu. Rahvaväelasi motiveeris maaga seonduv: sõdimine kodupinna eest ja lubadused sõja järel maa saamiseks. Punaarmee ridades teeninud eestlased maa nimel ei võidelnud. Kodumaa kaitsmine motiveeris rahvaväega liituma ja võitlema, kuna tekkis viha punase terrori vastu ja soov maksta enamlastele kätte. Mõlemal poolel motiveeris osasid mehi ideoloogia: rahvaväes rahvuslus ja patriotism ning Punaarmees enamlus. Kuid samuti sooviti neid motiive mõlemas armees tugevdada ideoloogilise kasvatuse kaudu. Punaarmee ideoloogilise kasvatustöö sügavam mõju on teadmata. Rahvaväes vajasid rahvustunne ja patriotism kõrgema sõjalise juhtkonna hinnangul sõduritel samuti kasvatamist, kuid ideoloogilise kasvatustööni Vabadussõja ajal ei jõutud. Sõjamehi motiveerisid samuti suhtlusvõrgustikud, mis panid teiste eeskujul ja teineteist usaldades võitlema, või nagu näitas üks juhtumiuuring – ühiselt deserteerima. Rahvaväe sõjameeste motivatsiooni langetasid sõjatüdimus, Eesti alalt väljaspool võideldes arusaamatus sõdimise

⁵¹ Tartu sõjatsensori aruanne, 15.11.1919. – RA, ERA.1560.1.78, l 32–32p.

⁵² Sõjaväe vastuluure 2. diviisi juures, punkti nr 2 aruanne. Täiesti salajane, 15.11.1919. – RA, ERA.496.2.22, l 188.

eesmärkidest ja majanduslik viletsus. Rahvaväes suudeti võrreldes Punaarmeeга sõduritele stabiilsemat palka maksta. Sotsiaalsete probleemide olulisust näitab seegi, et raske eluolu tekitas nurinat terve sõja vältel ja teenistusest vabastuse või ajapikenduse saamiseks esitati rahvaväes 1919. aasta lõpuks ligi 15 000 palvekirja. Veelgi killustatum oli selle väikese osa taust ja motiivid, kes mobilisatsioonist kõrvale hoidsid või deserteerusid. Teatavaid selgitusi pakuvad juhtumiuuringud, mis avavad suhtlusvõrgustike mõju. Õppursõdurid liitusid rahvaväega koos tuttavate klassi- ja koolikaaslastega, samuti loodi vabatahtlike väeosad varasemate suhtlusvõrgustike baasil. Erinevate suhtlusvõrgustike ühine mõju ilmneb selles, et kodukandi mehi teati või usaldati rohkem. Üldistavalt võib öelda, et kõige enam motiveerisid sõjamehi võitlema selged eesmärgid. Võrreldes rahvaväelaste ja Punaarmee rahvuslike eesti väeosade ridades võidelnud eestlaste motiive, tõuseb esile selgete eesmärkide olulisus. Eestlane tahtis teada, mille nimel ta võitleb. Punaarmee ridades võidelnud eestlastel ei kerkinud enamluse kõrvale esile nii selgeid motiive kui rahvaväelastel. Seetõttu olid paljud punaväelased segaste eesmärkide tõttu vähem motiveeritud. Kindlasti ei piirdu sõjameeste motiivid siinses artiklis kirjeldatuga: siin on avatud senisest enam mõningaid peajooni varem vähem tähelepanu pälvinud motiividest.

Tänuõnad

Artikkel on valminud Tartu Ülikooli baasfinantseeritava projekti PHVAJ16908_2 „Sõda sõja järel: individuaalne ja ühiskondlik sõjakogemus 20. sajandi Eestis“ raames.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Rahvusrhiiv (RA)

- ERA.31 Riigikantselei
ERA.36 Moskva Kontroll-Opteerimise Komisjon
ERA.495 Sõjavägede Staap
ERA.496 Kindralstaap
ERA.564 1. Diviisi Tagavarapataljon
ERA.687 Viru Kaitsevähingkonna Ülema Asutis
ERA.1560 3. Diviisi Staap
ERA.2124 Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjon
ERA.2315 Sõjaministeerium
ERA.3704 Sõjaväe prokuratuur
ERAF.27 Kolleksioon: EKP Ajalookomisjon
ERAF.28 Eesti Tööraha Kommuun

Publitseeritud allikad

- Ant. J. jt (koost).** 1999. Väljavõte Asutava Kogu koosoleku protokol-
list nr 6. 30. aprill 1919. – Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920.
Dokumentide kogumik. Tallinn.

Ajakirjandusväljaanded

- Maaliit, nr 199, 1918, 29. detsember. Juhtkiri.

Kirjandus

- Berkovich, I.** 2017. Motivation in War. The Experience of Common
Soldiers in Old-Regime Europe. Cambridge.
- Bērziņš, V.** 1995. Latviešu strēlnieki – drāma un traģēdija. Rīga.
- Eyles, D. C.** 2012. 'Seeking the Bubble Reputation'. Continuities
in combat motivation in Western warfare during the twentieth
century with particular emphasis on the Falklands War of 1982.
PhD Thesis. Sussex.
- Dijk, T. A. van.** 2005. Ideoloogia. Multidistsiplinaarne käsitus. Tartu.
- Dolgova, A.** 2016 = Долгова, А. Дезертирство из Красной
армии и борьба с ним в 1918 – 1920 гг. как конфликт между

- властью и населением (на материалах Пермской губернии). Диссертация. Москва: РГГУ, Историко-архивный институт.
- Ernits, V. 1915.** Rahvusfilosoofilisest ilmavaatest. – *Rahvusküsimus* 1. Tartu.
- Esse, L. 2016.** Eesti sõdurid Esimeses maailmasõjas – sõjakogemus ja selle sõjajärgne tähendus. Doktoritöö. Juhendaja Aigi Rahitamm. Tartu.
- Fergusson, N. 2023.** Linnaväljak ja raekojatorn. Postimehe kirjastus.
- Haupt, H.-G./Mayaud, J. L. 2018.** Talunik. – 19. sajandi inimene. Koost. Ute Frevert, Heinz-Gerhard Haupt. Tartu.
- Hutečka, J. 2019.** Men under fire. New-York/Oxford: Berghahn.
- Jahr, C. 1998.** Gewöhnliche Soldaten. Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft 123. Göttingen.
- Kaasik, P. 2022.** Suur sõda ja Eesti 1941–1944. Tallinn.
- Kaljužnõi, R. 2019 =** Калюжный, Р. Красная армия 1918-1934. Структура и организация. Справочник. Москва.
- Karjahärm, T. 1997.** Eesti rahvusluse ideed. – Karjahärm, Toomas; Sirk, Väino. Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917. Tallinn.
- Karjahärm, T. 2009.** Eesti rahvusliku liikumise mudelid uusimas historiograafias. – *Acta Historica Tallinensia*, 14, 146–171.
- Kint, T./Reinvaldt, E. (koostajad). 2009.** Soomusrong nr 2 Vabadussõjas. Soomusronglaste mälestused. Tallinn.
- Kikkas, T. 2019.** Jalaväepolkude majandusülemad Vabadussõjas. – *Rahvusarhiivi toimetised* 3 (34). Vabadussõja mitu palet. Sõda ja ühiskond aastatel 1918–1920. Tartu, 521–546.
- Kikkas, T. 2020.** Võitlusvõime eesti sõdurite ja ohvitseride sõjakogemuses 1914–1920. Magistritöö. Tartu.
- Kikkas, T. 2021.** Field Courts Martial, the Cheka and Penal Policy in the Estonian War of Independence in 1918–1920. – *Eesti Sõjaajaloo Aastaraamat*, 11 (17), 133–180.
- Kikkas, T. 2023.** Kontrollimehhanismid Eesti Vabariigis aastatel 1918–1920. – *Rahvusarhiivi toimetised*, 5 (36). Vabadussõjast iseseisvuse taastamiseni. Tartu, 7–39.
- Levšin, K. 2012 =** Левшин, К. Дезертирство в Красной Армии в годы гражданской войны на Северо-Западе России, 1918-1921

- гг. Диссертация. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет.
- Lõhmus, A. 2014.** Priius, kallis aare. Tallinn.
- Lynn, D. A. 2019.** The Bayonets of the Republic. London.
- Martin, M. 2022.** Miks me sõdime. Tallinn.
- Noormets, T. 2019.** „... lubatakse anda nii, et püssirauad lume sees sãrisevad.“ Sõjakontrollpunktid Vabadussõja ajal. Kirjade tsenseerimisel saadud teated. – Tuna, 2, 105–114.
- Pajur, A./Tannberg, T. (koost). 2015.** Kindral E. Põdderi mälestusi. – Eesti rahvusvãeosad 1917–1918. Tartu.
- Pajur, A. 2019.** Lisandusi eesti rahvusvãeosade „Haapsalu perioodile“. II. – Tuna, 2, 2019, 78–104.
- Raamot, I. 2013.** Mälestused. Tallinn.
- Reese, R. 2011.** Why Stalin’s Soldiers Fought. Kansas.
- Rosenberg, T. 2013.** Kõnnivaod. Uurimusi Eesti 18.-20. sajandi agraarajaloost. Tartu.
- Rosenthal, R. 2019.** Kord ja kohus. Eesti sõjavãejuhtkond Vabadussõja-aegses sisepoliitikas. Tallinn.
- Siltala, J. 2006.** Sodan psühkohistoriaa. – Kinnunen, Tiina. Kivimãki, Ville (Toimittaneet). Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuskin talvi- ja jatkosodasta. Helsinki.
- Vahtrẽ, L. (toim). 2020.** Eesti Vabadussõja ajalugu. I–II kd. Tallinn.
- Watson, A. 2008.** Enduring the Great War: Combat, Morale and Collapse in the German and British Armies, 1914–1918. Cambridge.
- Ziemann, B. 2017.** Violence and the German Soldier in the Great War. Killing, Dying, Surviving. London.

THE MOTIVATION OF ESTONIAN SOLDIERS IN 1918–1920

Summary

This article focused on the Independence War of Estonia, which enabled the creation of the Republic of Estonia, offering a glimpse into the motivation of Estonian soldiers in the short 1918–1920 period, a subject that has so far gained little coverage. Despite the initial failure of the Republic of Estonia to mobilise a National Army, by May 1919 it had been possible to increase the size of the Army to nearly 75,000 men. As of February 1919, less than 10,000 men served in the national Estonian military units of the Red Army and their mobilisation in occupied Estonia was unsuccessful. Soldiers in the National Army were motivated by land-related issues, i.e. they were fighting for their homeland and because of promises that they would be given land after the war. Estonians who served in the ranks of the Red Army did not have such motivation. Defending the homeland motivated people to join and fight because of the hatred of the red terror and the desire to retaliate against the Bolsheviks. On both sides, some of the men were motivated by ideology: nationalism and patriotism in the National Army, and bolshevism in the Red Army. But there was desire to strengthen these motives in both armies through ideological education. The deeper effect of the Red Army's ideological education is unknown. In the National Army, national sentiment and patriotism were also hoped to be benefited from ideological education, according to the higher military leadership, although this was not implemented during the War of Independence. Soldiers were also motivated by their social networks, which inspired them to fight and to trust each other, or, as one case study showed, to desert jointly. The motivations of soldiers in the National Army were reduced by war fatigue, misunderstanding of the objectives of the war when fighting outside Estonia, and economic misery. The National Army was able to pay soldiers more stable wages than the Red Army. The importance of social problems is also shown by the fact that the economic difficulties

caused problems throughout the war, and by the end of 1919, nearly 15,000 petitions to be released from service or to have it rescheduled had been submitted to the National Army. Even more fragmented was the background and motives of the small number who evaded mobilisation or deserted. Certain explanations are provided by case studies that reveal the effect of social networking. Student soldiers joined the National Army with class- and schoolmates, and volunteer troops were established on the basis of previous social networks. The common effect of different social networks is that men in the area were known or trusted more. Comparing the motivations of the National Army with Estonians who fought in the ranks of the national Estonian military units of the Red Army, the importance of clear objectives is highlighted. The Estonian soldier wanted to know what he was fighting for. Estonians who fought in the ranks of the Red Army did not have these clear objectives. As a result, many Red soldiers were less motivated. Some of the main features of previously less studied motivations are explored here, although the motives of the soldiers are not limited to those described in this article.